

Да 1150-годдзя Полацка

Вучыла «голасу ціхмянаму, слову дабрачыннаму»

Алена ДЗЕНІСЕНКА,
Алена ЧАРНЯЕВА,
супрацоўнікі аддзела рэдкіх кніг
і рукапісаў ЦНБ НАН Беларусі

Гісторыкі звязваюць з імем Еўфрасінні полацкае летапісанне і збіранне бібліятэкі Сафіійскага сабора. Еўфрасіння не толькі сама перапісвала і перакладала з іншых моў кнігі, але і «наем емлюще», гэта значыць арганізавала скрыпторый, дзе наёмныя пісцы перапісвалі кнігі, якія яна лічыла неабходнымі. Дарэчы, перапісванне кніг у тыя часы лічылася вельмі цяжкай і складанай справай. Праца перапісчыкаў цанілася настолькі высока, што царква абяцала ім адпушчэнне многіх грахоў.

Заснаваўшы ў Полацку два манастыры, князьёўна-ігумення клапацілася, каб вучні манастырскіх школ разам з граматаю навучыліся «чысціні душэўнай і цялеснаму супакаенню». Яна нястомна збірала вакол сябе таленавітых людзей, стала нашай першай мецэнаткай. Па заказе Еўфрасінні дойлід Іаан пабудавалі сусветна вядомую царкву Спаса, якая лічыцца дасканалым узорам Полацкай архітэктурнай школы. Каб аздобіць полацкія храмы абразамі, Еўфрасіння адкрыла іканавіскую майстэрню. Ігумення спрыяла стварэнню ўнікальных фрэскавых размалёвак Спасакага храма. Творчая натура падзвіжніцы праявілася ва ўсім, што яна рабіла. Яна запрасіла мастакоў, якія распісалі сцены храма біблейскімі сюжэтамі, выявамі святых. На хорах у асобнай келлі, прызначанай для самой прападобнай, таксама быў выкананы найбагацейшы роспіс. Асобнае месца ў храме было адведзена для ўнікальнага напастольнага крыжа, які Еўфрасіння заказала лепшаму ювеліру Кіеўскай Русі Лазару Богшу.

Вялікім быў уплыў ігуменні на знешнюю і ўнутраную палітыку Полацка. Яна выступала супраць княскіх усобін, папярэджвала, што братазбойныя войны могуць прывесці Бацькаўшчыну да гібелі.

На берагах Дзвіны і Палаты, у Полацку або ў адной з блізкіх княжных вотчын з'явілася на свет дзяўчынка, якой накіравана было далучыць да свайго імя назву роднага горада і назаўсёды застацца ў гісторыі і памяці беларускага народа. Імя яе — Еўфрасіння.

Еўфрасіння Полацкая стала адной з першых кананізаваных жанчын на ўсходнеславянскіх землях. Зразумела, што ў перыяд панавання «ваяўнічага атэізму» дзейнасць святой або замоўчвалася, або падавалася ў скажоным выглядзе. Так, адзін з вядомых беларускіх гісторыкаў, аўтар падручніка для сярэдняй школы, у 70-я гады дазваляў сабе называць выдатную асветніцу «цёмрашалкай».

У апошнія дзесяцігоддзі беларускі гісторыкі, журналісты, пісьменнікі, мастакі разам з царквою зрабілі нямала, каб вярнуць светлае імя Еўфрасінні.

У фондах **Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Бела-**

русі захоўваецца некалькі прац, прысвечаных дзеду Еўфрасінні, полацкаму князю Усяславу, які быў, па сутнасці, заснавальнікам беларускай дзяржаўнасці. Гэта артыкул гісторыка і педагога, выкладчыка Віцебскага настаўніцкага інстытута Дзмітрыя Леанардава «Полацкі князь Усяслаў і яго час», надрукаваны ў часопісе «Полоцко-Віцебская старіна» (1912 — 1916 гг.), і кніга Сяргея Сахарова «Полацкі князь Усяслаў — беларускі нацыянальны асілак» (1939 г.).

Асноўная крыніца біяграфічных звестак пра асветніцу — яе жыцццяпіс, складзены ў канцы XII стагоддзя невядомым аўтарам. Ім мог быць манах або ігумен аднаго з полацкіх манастыроў. Маці-ігумення часта сама вяла ўрокі ў манастырскіх школах і вучыла «хадзе рахманай, голасу ціхмянаму, слову дабрачыннаму, ядзенню і піццю маўкліваму; пры старэйшых маўчаць, мудрых слухаць; да старэйшых — пакоры, да родных і меншых — любові некрывадушнай; мала казаць, а болей разумець». І гэта ў XII стагоддзі!

«Жыццяпіс Еўфрасінні Полацкай» дайшоў да нас у шасці рэдакцыях, прадстаўленых у больш як ста спісах. Некалькі такіх спісаў захоўваюцца ў Бібліятэцы Салтыкова-Шчадрына ў Санкт-Пецярбургу.

У фондах **ЦНБ НАН Беларусі** захоўваецца некалькі друкаваных варыянтаў «Жыццяпісу», перавыданні больш позніх часоў. Сярод іх выданне пад рэдакцыяй вядомага беларускага гісторыка Аляксея Сапунова. Аўтар твораў па гісторыі і этнаграфіі Віцебшчыны, удзельнік стварэння Віцебскага царкоўна-археалагічнага музея, у 1888 годзе надрукаваў у адным томе тры варыянты «Жыццяпісу»;

адзін яго асобнік падараваны бібліятэцы Віцебскай вучонай Архіўнай камісіі, пра што сведчыць аўтограф аўтара на вокладцы кнігі. На другім асобніку гэтага ж выдання — рукапісныя заўвагі А. Сапунова адносна надпісаў на крыжы Еўфрасінні Полацкай.

У 1895 годзе ў Віцебску быў надрукаваны гістарычны эскіз гісторыка, археографа, былога супрацоўніка Інбелкульта і дырэктара бібліятэкі АН БССР Дзмітрыя Даўгяля, прысвечаны лёсу крыжа Еўфрасінні ад часу яго ўтварэння да XIX стагоддзя.

Сярод сучасных даследванняў жыцця Еўфрасінні Полацкай — працы У. Арлова, А. Марціновіча, А. Мельнікава, А. Міхаленкі, архімандрыта Л. Гарошкі.

У мінулым годзе ў **ЦНБ НАН Беларусі** адбылася прэзентацыя кнігі «Полоцкое Радование: Свято-Евфросиниевские Торжества 1910 г.» — юбілейнага выдання да 100-годдзя пераносу святых мошчаў Еўфрасінні з Кіева ў Полацк.

З апісаннем духоўных подзвігаў святой, а таксама з паэтычнымі і музычнымі творами, прысвечанымі знакамiтай палачанцы, можна пазнаёміцца ў кнігах аўтараў, якія прысвяцілі ёй вершы. Выданні чакаюць тых, хто цікавіцца жыццём святой Еўфрасінні Полацкай і наогул беларускай гісторыяй.

На здымках: выданні пра святую Еўфрасінню А. Марціновіча і А. Сапунова (з аўтографам).